

BẢO TỒN NGHỆ THUẬT ĐỜN CA TÀI TỬ Ở VINH LONG NHỮNG THÁCH THỨC TRONG XÃ HỘI ĐƯƠNG ĐẠI

NGUYỄN NGỌC THANH
Trưởng VHNT tỉnh Vinh Long

Nghệ thuật Đờn ca tài tử ở Vinh Long

1. Khái quát về sự phát triển nghệ thuật ĐCTT ở Vinh Long hiện nay

Cũng như nhiều tỉnh, thành khác ở Nam Bộ, từ bao đời nay, trong đời sống xã hội của người dân Vinh Long, ĐCTT đã trở thành một người bạn tri âm, tri kỷ của người dân nơi đây. Trải qua nhiều biến động của lịch sử, hơn bất cứ loại hình nghệ thuật nào, ĐCTT ở Vinh Long vẫn tồn tại, duy trì và phát triển qua nhiều thế hệ. Trên mảnh đất này đã sản sinh những nghệ nhân, nghệ sĩ nổi danh như: Tống Hữu Định (1869 - 1932), người có sáng kiến ca ra bộ, tiền thân của nghệ thuật sân khấu cải lương; Trần Quang Quờn (1875 - 1946) trưởng nhóm ĐCTT miền Tây; Trương Duy Toàn, nhà biên soạn nhạc nổi tiếng Nam Kỳ; Đặc biệt, nhiều thế hệ nghệ sĩ đã có cống hiến to lớn trong việc giữ gìn và phát triển loại hình nghệ thuật này, được Nhà nước phong tặng danh hiệu cao quý nghệ sĩ nhân dân như: Nghệ sĩ nhân dân Ba Du, Phan Văn Huệ, Thành Tôn, Út Trà Ôn, Lệ Thủy,...

Tiếp nối truyền thống đó, ngày nay, nghệ thuật ĐCTT ở Vinh Long tiếp tục phát triển một cách sôi động với hàng trăm CLB ĐCTT được thành lập từ thành thị đến nông thôn. Theo thống kê hiện nay, nếu xét số CLB cấp tỉnh được thành lập một cách chính thức thì tỉnh Vinh Long có 197 CLB. Bên cạnh đó, tỉnh Vinh Long còn có hàng trăm CLB ở địa bàn cơ sở xã, thôn, ấp. Số lượng CLB này được phân bố như sau:

Bảng 1: Thống kê và phân bố số lượng CLB ĐCTT ở cơ sở tại Vinh Long (tính đến tháng 1/2017)

Vinh Long là một trong 21 tỉnh, thành Nam Bộ vinh dự được sở hữu Nghệ thuật Đờn ca tài tử (ĐCTT) - di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại. Đây là loại hình nghệ thuật độc đáo, đặc trưng cho tính cách và nếp sống của người dân phương Nam, có nguồn gốc từ nhạc cung đình kết hợp với những giai điệu ngọt ngào, sâu lắng của dân ca miền Trung và miền Nam, được nhân dân vùng sông nước Nam Bộ nuôi dưỡng qua bao thăng trầm của lịch sử. Tuy nhiên hiện nay, việc bảo tồn, phát huy di sản văn hóa này ở Vinh Long đang đứng trước nhiều thách thức lớn do sự tác động của các yếu tố con người và môi trường diễn xướng.

Tp. Vinh Long	H. Long Hồ	H. Mang Thít	H. Bình Tân	TX. Bình Minh	H. Trà Ôn	H. Vũng Liêm	H. Tam Bình
13	16	123	93	65	127	21	131

Như vậy, nếu xét về số lượng thì huyện Tam Bình là địa phương có số lượng CLB ĐCTT nhiều nhất. Tuy nhiên, thực tế thì TX. Bình Minh mới là địa phương có phong trào ĐCTT mạnh nhất dù chỉ có 65 CLB ĐCTT. Việc nhiều CLB ĐCTT ra đời và phát triển đã thể hiện sức sống mãnh liệt của loại hình nghệ thuật này trong đời sống xã hội ở tỉnh Vinh Long ngày nay. Bởi chỉ khi người dân có nhu cầu hát, biểu diễn ĐCTT thì các CLB, nhóm ĐCTT mới có thể hình thành.

2. Những thách thức trong việc bảo tồn nghệ thuật ĐCTT ở Vinh Long

Nói đến hoạt động biểu diễn nghệ thuật ĐCTT nói đến các thành tố cốt lõi như con người (tài tử đờn, tài tử ca), nhạc cụ và môi trường diễn xướng. Vì vậy, để bảo tồn được giá trị vốn có của nghệ thuật ĐCTT, việc bảo tồn các thành tố này là điều cốt yếu. Tuy nhiên, hiện nay, các thành tố này đang trong quá trình biến đổi có khả năng vượt ngoài tầm kiểm soát của các cơ quan quản lý nhà nước. Cụ thể:

Sự biến đổi của thành tố con người
ĐCTT là loại hình nghệ thuật biểu diễn truyền thống của người dân Nam Bộ, được người dân sản sinh ra để phục vụ chính nhu cầu đời sống tinh thần của họ.

Dù mang đậm chất nghệ thuật dân gian, nhưng để biểu diễn ĐCTT, đòi hỏi người nghệ sĩ phải có tài năng, trình độ và một niềm đam mê đến cháy bỏng. Tuy nhiên, tài năng và trình độ của người chơi tài tử không chỉ thuần túy là khả năng hát đúng chuẩn mực một cách cứng nhắc theo những quy định về kỹ thuật thanh nhạc, mà nó được thể hiện qua việc người ca (còn gọi là tài tử ca), người đờn (còn gọi là tài tử đờn) thể hiện khả năng “sáng tác” một cách ngẫu hứng trong từng cách nhấn nhá, chề nhíp, thêm thắt, quãng bắt điệu nhạc, lời ca. Tức là, người chơi phải luôn sáng tạo, không bao giờ lặp lại nhưng không có nghĩa là đờn sai bài bản gốc. Chính sự cải biên một cách sáng tạo mang dấu ấn cá nhân đó giúp cho các bản nhạc tài tử khi xưa luôn có chất liệu mới mẻ, khiến cho người nghe cảm thấy thích thú, mới lạ dù nghe cùng một bài.

Những tài tử đờn, tài tử ca có thể là những nông dân chân lấm tay bùn, nhưng tâm hồn của họ luôn là những nghệ sĩ tài hoa thật sự. Người đờn say sưa trên phím, người hát thả hồn trong từng lời ca. Trống lên càng cao, tiếng đờn, lời ca càng đầy cảm xúc. Chính vì luôn “tôn thờ” cái chất nghệ sỹ trong con người mình, nên ngày xưa, người chơi tài tử không lấy hát tài tử làm kế sinh nhai, mà chỉ để tiêu khiển những lúc ngẫu hứng. Cũng vì tính ngẫu hứng ấy mà những buổi biểu diễn ĐCTT trước kia của người dân vùng sông nước miền Tây không được tổ chức rình rang, chín chu, chính quy và chuyên nghiệp. Nghĩa là tính chất “đạo diễn”, “trình diễn” rất mờ nhạt trong một buổi biểu diễn ĐCTT. Trong suốt buổi biểu diễn, khán giả có thể cùng tham gia thực hành, bình luận và sáng tạo.

Tuy nhiên, thành tố con người trong nghệ thuật ĐCTT ở Vĩnh Long những năm gần đây đã đặt ra cho công tác bảo tồn loại hình nghệ thuật này nhiều thử thách. Người chơi tài tử ngày nay ăn mặc chỉnh tề, đờn thật chính xác theo từng bài bản; ca thật đúng nhịp, đúng hơi nghe mười lần đều giống nhau như một. Bởi vậy, trong những buổi biểu diễn ĐCTT hiện nay, người ngồi đờn mặt mày căng thẳng, chăm chú vào cây đờn. Cách biểu diễn thô cứng đó đã vô tình làm mất dần sự bình dị, mềm mại, ngẫu hứng dễ thương vốn có của nghệ thuật ĐCTT.

Một thực tế khác là nếu trước đây, nghệ sỹ chơi tài tử là để giải bày nỗi lòng, tâm sự của mình thì nay đã trở thành loại hình nghệ thuật biểu diễn có tính cách mưu sinh, trở thành một nghề kiếm sống thật sự của nhiều người. Vì vậy, hiện nay, ở Vĩnh Long, hình ảnh người chơi tài tử “thuê” ở các quán nhậu, quán ăn, nhà hàng, khu du lịch,... là điều dễ nhận thấy. Đáng lo ngại hơn là những “tài tử” này đa số chưa vững “nghề” mà chỉ thuộc một số bài “tấu” để phục vụ cho những thượng khách. Và dưới áp lực mưu sinh, họ dần biến thành những “thợ đờn”, “thợ ca” máy móc, chỉ biết gảy lên những tiếng đờn vô hồn, lời ca vô cảm. Vì vậy mà có lần cổ giáo

sư Trần Văn Khê đã cảnh báo: “Mang ĐCTT đi làm du lịch là một vấn đề hết sức nguy hiểm. Trong chút thời gian ngắn ngủi 15-20 phút nghe đờn, hát vài ba bản thì làm sao hiểu hết giá trị. Chưa kể, cứ mang ca cổ ra giới thiệu tràn lan sẽ khiến người nghe hiểu lầm, giá trị của ĐCTT bị lệch lạc” [3]. Rõ ràng, khi nghệ thuật bị thương mại hóa thì sẽ ít nhiều mất đi giá trị vốn có. Bởi “ĐCTT là một cuộc tiêu khiển nghệ thuật, người nghe không mất tiền và người chơi cũng không đờn để kiếm sống. Muốn giữ gìn cái chất của ĐCTT thì đừng biến nó thành món hàng kinh doanh” [3].

- Biến đổi môi trường diễn xướng của nghệ thuật ĐCTT

Một trong những thành tố góp phần làm nên giá trị văn hóa đặc biệt của ĐCTT ở Nam Bộ nói chung, tỉnh Vĩnh Long nói riêng chính là môi trường diễn xướng truyền thống đậm chất dân gian – nhân gian. Môi trường diễn xướng ấy không phụ thuộc vào các không gian văn hóa, hay thời gian mùa vụ. Người dân Vĩnh Long, cũng như người Nam Bộ có thể chơi tài tử ở bất kỳ hoàn cảnh, thời gian nào, miễn người chơi có cảm hứng. Đó có thể là dưới gốc tre, tán ổi, ruộng lúa, bờ ao, trên ghe thuyền,... Đặc biệt, tám ván ngựa trước hiên mỗi gia đình người dân ở Vĩnh Long xưa kia là không gian mà người chơi tài tử thường tụ họp mỗi đêm về. Trong cảnh sắc thôn quê đơn sơ, bình dị với đó, người chơi, người nghe không phân biệt hèn sang, không khách sáo, nề hà. Họ cùng nhau sáng tạo, cùng nhau thưởng những tiếng ca, tiếng đờn ngọt ngào làm say đắm lòng người. Chính những không gian thôn dã đó đã kết tinh nên những giá trị nhân văn thuần khiết của nghệ thuật ĐCTT mà nếu thoát khỏi nó, ĐCTT sẽ mất đi nhiều giá trị, và đứng trước nguy cơ bị biến tướng, lai căng.

Tuy nhiên, ngày nay, không phải chỉ riêng ở Vĩnh Long, mà hầu hết các tỉnh thành ở Đồng Nam Bộ, môi trường diễn xướng nghệ thuật ĐCTT đã có nhiều biến đổi so với vốn có trước kia. Đó là sự chuyển đổi từ một không gian mở có tính sinh hoạt, giao lưu sang những không gian “hợp” nặng tính biểu diễn, trình diễn, đặc biệt là không gian sân khấu hóa. Sự thay đổi không gian diễn xướng đó đã khiến người chơi tài tử mất đi chất xúc

tác tạo nên cảm hứng, ngẫu hứng tự nhiên - nét đặc thù của nghệ thuật ĐCTT. Đó là chưa kể, việc đưa ĐCTT vào biểu diễn trong các nhà hàng, quán ăn, quán nhậu, khu du lịch một cách tùy tiện, thiếu kiểm soát còn đặt loại hình nghệ thuật truyền thống này đứng trước nguy cơ bị người nghe hiểu sai về giá trị thật.

Thực tế thì việc ĐCTT ngày càng được biểu diễn rất sôi động ở nhà hàng, quán nhậu, khu du lịch đã chứng minh sức sống mạnh mẽ và sức hấp dẫn của loại hình nghệ thuật này. Đồng thời, việc mở rộng, thay đổi không gian diễn xướng của ĐCTT như hiện nay là một xu thế tất yếu, thậm chí là một giải pháp để bảo tồn, phát huy những giá trị văn hóa của nghệ thuật ĐCTT. Tuy nhiên, vấn đề cần được quan tâm là tầm nhìn, nhận thức về việc quản lý đối với hoạt động nghệ thuật này của các cơ quan nhà nước ở Vĩnh Long để làm sao ĐCTT có thêm nhiều cơ hội, sức sống trong môi trường xã hội mới.

3. Hành động của cơ quan nhà nước ở Vĩnh Long

Trước những nguy cơ làm mai một nghệ thuật ĐCTT, chính quyền tỉnh Vĩnh Long đã có những hành động cụ thể nhằm bảo tồn loại hình nghệ thuật biểu diễn truyền thống này. Trong đó, cụ thể nhất là UBND tỉnh Vĩnh Long đã ban hành Đề án "Bảo vệ và phát huy giá trị nghệ thuật ĐCTT giai đoạn 2015-2020". Đề án được ban hành như "cú hích" đúng thời điểm Bộ VH, TT & DL vừa công bố chương trình hành động quốc gia bảo vệ nghệ thuật ĐCTT Nam Bộ giai đoạn 2014 - 2020. Đề án hướng đến mục tiêu nâng cao chất lượng hoạt động của nghệ thuật ĐCTT, sưu tầm các tư liệu về nghệ thuật ĐCTT, tuyên truyền sâu rộng trong quần chúng nhân dân, nhất là giới trẻ bằng nhiều hình thức, với nội dung thiết thực, có chất lượng và giá trị nhân văn cao. Ngoài ra, đề án cũng đề xuất biên soạn, xuất bản tài liệu "Tổng quan về nghệ thuật ĐCTT Vĩnh Long"; in và phát hành 2.000 tập viết về 20 bài bản Tổ ĐCTT, 4.000 đĩa CD, VCD làm tư liệu nghiên cứu. Phối hợp các đơn vị liên quan tổ chức 5 cuộc hội thảo, tọa đàm về nghệ thuật ĐCTT, hợp tác với các trường Cao đẳng, Đại học đưa bộ môn ĐCTT vào giảng dạy. Cùng với đó, tổ chức nhiều hội thi, liên hoan ĐCTT, định kỳ cấp huyện tổ chức mỗi năm/lần, cấp tỉnh tổ chức 2 năm/lần. Mở các lớp ngắn hạn ĐCTT và tăng cường công tác truyền thông.

Ngoài ra, đề án cũng đặt ra nhiều giải pháp cụ thể như chính sách đãi ngộ cho nghệ nhân và tăng cường đầu tư nhằm nâng cao chất lượng hoạt động ĐCTT. Thành lập câu lạc bộ ĐCTT tỉnh Vĩnh Long làm nòng cốt cho phong trào ĐCTT của tỉnh phát triển đúng hướng. Tăng cường thông tin, tuyên truyền, thường xuyên xây dựng chương trình biểu diễn phục vụ các đoàn khách trong và ngoài nước đến thăm tỉnh. Tổ chức cuộc thi sáng tác lời mới trong hệ thống 20 bài bản Tổ ĐCTT và huy động mọi nguồn lực xã hội cùng chung tay với nhà

nước đảm bảo nguồn vốn cho công tác bảo tồn, cũng như hoạt động ĐCTT ở các địa phương tiếp tục được duy trì và phát triển hiệu quả theo tinh thần của Nghị quyết Hội nghị lần thứ 9 của Ban Chấp hành Trung ương khóa XI. Tất cả những nội dung trong đề án trên đã cho thấy cơ quan quản lý nhà nước của tỉnh Vĩnh Long đã thật sự dành nhiều sự quan tâm đến việc đưa nghệ thuật ĐCTT trên địa bàn tỉnh có một vị trí xứng đáng với tư cách là một di sản văn hóa phi vật thể của nhân loại.

4. Tạm kết

Nghệ thuật ĐCTT giá trị văn hóa phi vật thể tiêu biểu ở Vĩnh Long. Loại hình nghệ thuật này đã góp phần tạo nên bản sắc văn hóa, làm cho nguồn tài nguyên văn của tỉnh thêm phong phú, hấp dẫn. Hiện nay ở Vĩnh Long, hoạt động biểu diễn ĐCTT đang phát triển khá sôi động và dần trở thành một sản phẩm du lịch văn hóa thu hút du khách. Tuy nhiên, công tác quản lý Nhà nước chưa thật sự hiệu quả khi để ra đời nhiều CLB ĐCTT ngoài tầm kiểm soát, lực lượng nghệ sỹ tham gia chơi tài tử không đảm bảo chuyên môn, không gian diễn xướng của ĐCTT cũng đang có nhiều chuyển biến đe dọa đến sự tồn tại của những giá trị văn hóa truyền thống vốn có mà loại hình nghệ thuật này chứa đựng.

Nguyên nhân của thực trạng trên có nhiều, nhưng có thể nguyên nhân quan trọng nhất là năng lực của cơ quan quản lý, cùng với đó là sự thay đổi của môi trường văn hóa, kinh tế, xã hội ở Vĩnh Long ngày nay đã khác rất nhiều so với trước kia. Hơn thế nữa, ngày nay nhu cầu thưởng thức nghệ thuật của người dân đã không còn như xưa. Họ lại có quá nhiều sự lựa chọn cho các hoạt động vui chơi giải trí của mình. Chính thực tế này đã đặt nghệ thuật ĐCTT chịu sự cạnh tranh khốc liệt trong việc tìm kiếm khán giả.

Tài liệu tham khảo

Phạm Duy Đức (chủ biên) (2009), *Phát triển văn hóa Việt Nam trong thời kỳ đổi mới hiện nay*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.

Nguyễn Khoa Điềm (2001), *Xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc*, Nxb Chính trị Quốc gia Hà Nội.

Minh Nga (2014), *Trả lại không gian cho đờn ca tài tử*, <http://nld.com.vn/van-hoa-van-nghe/>, ngày 10/2/2017.

Phan Thọ (2009), *Mấy vấn đề về công chúng của nghệ thuật sân khấu*, Nxb Sân Khấu, Hà Nội.

Thủ tướng Chính phủ (2014), Quyết định số 1456/QĐ-TTg về *Phê duyệt Quy hoạch tổng thể phát triển nghệ thuật biểu diễn đến năm 2020, định hướng đến năm 2030*

Lê Như Hoa (2000), *Quản lý văn hóa đô thị trong điều kiện công nghiệp hóa hiện đại hóa đất nước*, Viện văn hóa, Hà Nội.